

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Vuitena part. Capítols 6-11

Exàmens

Vam fer bonancencament el camí i la Neus va tenir, únicament, un sol accés de tos. Vaig deturar el cotxe a la cuneta i li vaig fer beure una cullerada sopera d'un xarop que m'havia donat l'Eulàlia, a part del paquetet de les potingues.

—No vols baixar una mica i estirar les cames? Si vols fer pipí, que no et faci vergonya de dir-m'ho: aquí mateix podries anar-te'n darrera d'aquelles mates i ningú no et veuria.

Es va ruboritzar fins a un tint increïble i em va dir que per ara, no, però que si més endavant ho necessitava ja m'ho diria. La vaig guaitar a fons, en un examen que encara no havia fet, i em vaig adonar que era una criatura molt bonica, suau i espantadissa com una gasela, amb uns ulls que sobreeixien vivacitat i tendresa alhora. Estava molt prima i, de ben segur, encara era impúber, malgrat uns tímids pitets que amb prou feines abonyegaven suaument el suèter.

—Ets molt maca, Neus —li vaig dir—. No vols menjar alguna cosa?

—He esmorzat abans que no arribessis. L'Eulàlia m'ha fet llevar a les sis, però jo gairebé no he dormit en tota la nit.

—T'has trobat malament?

—No, home: els nervis, l'emoció de tornar a Manresa.

—Si posaves aquest coixí entre el teu cap i el marc de la finestrella, potser podries fer una becaïneteta.

—No em tractis com si fossis un metge! M'estimo més estar ben desperta aquí, al teu costat.

—No et ve de gust menjar una mica de formatge, o xocolata, o fruita?

—No, no, moltes gràcies. Sense la tos em trobo perfectament. Per mi ja podem continuar.

A Manresa em va indicar per quins carrers havia de tirar per arribar a casa seva.

—És aquí.

Vaig deturar el cotxe davant mateix de la porta. Hi havia un llarg tram d'escala recte, sense cap replà, i devia pujar uns set o vuit metres, el desnivell de dos pisos de casa vella. Vaig agafar la maleta de cartó i el farcell que feien el seu equipatge i ella es va arrapar al passamà i va pujar dos esglaons, davant meu. Instantàniament em vaig adonar que la criatura no podia fer aquell esforç i li vaig dir:

—Espera't, Neus, no pugis més. Jo et duré a coll.

Vaig deixar a terra els atifells, la vaig agafar en braços i vam començar a pujar l'escala. La nena no devia pesar ni vint quilos! Tenia els ulls humits. Em va dir:

—És la primera vegada en la meva vida que un home em té als seus braços!

Vaig sentir una estranya esgarrifança i li vaig fer un petó al front. Ara va afegir:

—També és la primera vegada que em besa un home fora del meu pare. No tens por que et contagiï?

Vaig trucar i ens va obrir la senyora Puiggròs. Es va esglaiar i li vaig dir que no passava res, mentre deixava a terra la Neus. Aleshores li vam explicar per què havia hagut d'abandonar Cardó i tot allò del trasllat de l'Eulàlia. També li vaig dir que els metges opinaven que era millor que la nena romangués a Manresa, allitada tant com fos possible, i que dúiem totes les medecines que havia de prendre. Vaig concloure:

—Ara es troba molt bé i només l'he pujada a coll per estalviar-li l'escala, que és de pronòstic.

—Digueu-m'ho a mi! —va fer la senyora Puiggròs. Vaig afegir:

—Baixo i pujo: he deixat a baix els fardells de la Neus. Jo opino que ara mateix s'hauria de ficar al llit. Aquesta nit passada no ha dormit gens i hem fet el viatge tot d'una tirada. Us explicaré l'ordre, les hores i la quantitat de medicaments que li heu de donar i ja us adverteixo que és molt complicat! Au, a fer nones, nena!

Quan vaig pujar no hi havia ningú al rebedor. Vaig sentir remor de portes i un xic de renou dellà, en una cambra, i al cap d'una estona va venir la mare i em va fer seure al menjador. Vaig estendre damunt la taula les medecines i el paperet que m'havia donat l'Eulàlia, més una carta que havia escrit per als seus pares. La mare em va explicar que el seu marit havia sortit i que ja no podia trigar. M'oferia un cafè mentre restava esperant-lo, però vaig haver de declinar, puix que havia d'anar al Grup Renaixença llavors mateix. Ella m'hi va adreçar des del balcó del menjador.

Quan ja havíem obert la porta del pis, la Neus em va cridar des de la seva cambra. Vull que em perdoneu la tirada que ara ve, plena de to de «Pàgina viscuda», però no ho puc silenciar ni ho sé explicar de cap altra manera: relato linealment el fet. La nena ja era al llit i vaig sentir un estremiment, del qual no podia endevinar la càrrega premonitòria. L'infant em va preguntar:

—Ja te'n vas?

—Sí, reina, he d'anar al Grup Renaixença. La teva mare m'ha ensenyat el camí.

—Tornaràs?

—És clar! Vindré de seguida que pugui.

Li vaig fer un altre petó al front i va murmurejar:

—Ets molt maco i t'estimo molt.

—I jo a tu, i vull que et posis bona ben aviat.

—Em curaré.

—Prou que me'n refio, Neus!

Quan ja era altra vegada al rebedor, la senyora Puiggròs es va eixugar els ulls amb una punta del davantal. Sense conèixer la ciutat i només fent-hi un tomb, hom hauria trobat de seguida el grup escolar bastit per la Generalitat: en cap altre indret no hi podia haver una concentració tan grossa de gent i d'automòbils, tot de militars de l'escala de Milícies que volien ingressar a l'altra, la dita «en Campanya».

L'afluència era molt desproporcionada en relació amb el nombre de places disponibles i havien muntat un dràstic sedàs selectiu, a fi i efecte d'arraconar tota la gent que no posseís un mínim de cultura general, puix que el nivell que exigia l'Escola d'Estat Major era considerablement elevat. Cal dir que àdhuc s'havien presentat aspirants gairebé analfabets i allò, que constituïa una evident prova d'afecció i de bona voluntat, era a la vegada un llast terrible. Dividien els pretendents en grups de quaranta persones i passaven una prova molt ràpida, pràcticament de lectura en veu alta d'una pàgina de llibre i escriptura a la pissarra d'un breu dictat, i a continuació hom feia resoldre un problema elemental d'aritmètica. Puntuaven els exercicis d'acord amb un tabulador que anava del cinc al deu i, pràcticament, tots aquells que obtenien menys de sis punts ja quedaven eliminats. Era de debò desolador veure que havien de tornar al front minyons aguerrits —quin descans, servir-me tan oportunament de l'adjectiu!— perquè ignoraven quan era «echo» o «hecho» i «yerro» o «hierro», o com calia col·locar els algoritmes d'una regla de tres.

Si el primer dia de la prova els aspirants ultrapassàvem el nombre de mil cinc-cents, l'endemà els supervivents hi ranejàvem la meitat. El

segon dia vaig veure l'Agustí Vilella, el cap d'una de les nostres Brigades, i el retrobament ens va omplir de joia. Érem amics de debò. En Vilella havia fet amb brillantor la carrera de Filosofia i Lletres i l'havia acabada l'any mateix del sollevament i, consegüentment, mai no havia tingut ocasió d'exercir-la. La guerra ens havia apropat en algunes ocasions i també, amb idèntics drets, en d'altres ens havia allunyat implacablement. Havíem descobert un munt d'afinitats entre nosaltres i en moltes ocasions vaig lamentar no tenir-lo a prop.

Ara, a Manresa, havia quedat enquadrat en un grup que no era el meu i res no podíem fer, ni ell ni jo, per modificar-ho. Teníem una pila de coses per explicar-nos, però la normativa dels exàmens era contundent i inviolable i ens vam separar, cadascú integrat al seu ramat. Vam quedar, això sí, que miraríem de dinar o sopar plegats i que, encara, cercaríem allotjament contigu.

El sistema selectiu era d'una extraordinària complexitat en la seva segona fase, i em van meravellar l'organització i l'eficàcia estimatòria. Ara els grups eren de cinquanta persones i ens sotmetien a tres proves el matí i tres més a la tarda, o a dues en una sola sessió i a una, excepcionalment una vegada, i el nombre d'assignatures era en relació directa amb la seva complexitat o amb els exercicis que calia fer.

Restàvem tothora en una mateixa aula i canviaven els professors o examinadors, per dir-ho amb major propietat, car res no ensenyaven i es limitaven a cerciorar-se del grau de coneixements dels aspirants. Alguns doctes militars, aneu a saber quan, on i com, havien preparat la majoria dels exercicis. Hi havia únicament unes curtes pauses que originaven llargues cues als vàters i al petit bar que hi havia instal·lat en un vestíbul, en el qual solament despatxaven cafè o cervesa o, per dir-ho amb més propietat, les hàbils substitucions que aleshores circulaven a reraguarda.

Algú, quan encara érem a Tortosa, m'havia explicat que una de les proves era de geografia peninsular i que el vell mètode de les boletes determinava la zona que et tocava de descriure. Com que, en aquest

sentit, la meua ignorància era gairebé supina (pressentia, raonablement, que la boleta corresponent a Catalunya ni tan sols no era dins l'esfera), havia preparat una trampa. Vaig fer un minúscul acordió de paper, que no mesurava pas més d'un centímetre i mig per sis, i amb una lletra molt remenuda, autèntica especialitat meua que m'havia reportat innombrables afalacs, vaig fer un bon resum físico-polític de les dades principals sobre les províncies de les quals no sabia ni un borrall. He de dir, en honor a la veritat, que em va tocar Andalusia, terra en la qual mai no havia estat, i el meu compendi de geografia física i política de les vuit províncies andaluses, pèrfidament amagat entre dos dits de la mà esquerra, em va valer un deu sobirà, que emmascarava fal·laciosament el zero que m'hauria tocat sense l'acordió providencial. Com hauria pogut parlar del nombre d'habitants de Jaén i de Huelva i de llur producció anual d'oli d'oliva, o de l'altitud del Mulhacén?

Que la trampa geogràfica em sigui perdonada, a canvi de totes les altres assignatures —modèstia a part— que l'Escola Catalana Mossèn Cinto i el batxillerat del «Colegio Ibérico» m'havien ensenyat i que feien que pogués respondre airoosament tot el mullader de preguntes sobre llenguatge, aritmètica, geometria, ciències naturals, història, física, química, belles arts i humanitats, que acarava sense necessitat d'acordions d'obra delicadament artesana.

He tingut especial proclivitat, en aquesta vida, per diverses matèries, com ara la geografia i la geometria. M'agraden i m'interessen, evidentment, moltes altres coses, però ben poques em subjuguen com la topologia o la geometria de l'espai, amb el seu matrimoni de conveniència amb les matemàtiques. A quanta gent no hauré demanat que em fes un triangle de tres angles rectes, sabedor que si no tenien bones nocions de tercera dimensió i no eren capaços de projectar-lo damunt d'una esfera, no hi reeixirien pas? Dec ser un sàdic si quan els he vist debatent-se en l'impossible de la geometria euclidiana no els he estalviat l'escalfament de l'encèfal!

Aquests paràgrafs anteriors, amb la seva dosi de pedanteria, em fan de preparació per a quelcom que he de manifestar: vaig ser el número u de

la meva promoció. L'Agustí Vilella va fer el número tres i el dos que hi havia entre nosaltres era un noi que no tenia cap mena de relació amb la nostra Divisió ni amb el PSUC. A en Vilella el va perjudicar un sis en geografia —va treure deus en tota la resta d'exercicis—, perquè li van tocar les dues províncies d'Extremadura i havia vingut sense acordió. (I tampoc, d'altra banda, no hauria estat capaç d'escriure «La vaca cega» en un llumí.) Al noi que va fer el dos, en canvi, només li van donar un set en la imaginària arenga a una força que anava a entrar en combat al cap de tres mesos de romandre en situació de reserva, i també deus en la resta de matèries, àdhuc en geografia, com jo mateix. Contràriament, tant en Vilella com jo havíem redactat unes estremidores arengues, la meva curulla de tòpics enardidors com un discurs de míting i la seva d'erudició, atapeïda de citacions de Napoleó, d'Homer, de Hobbes i de Montesquieu, que devien deixar garratibat l'examinador. Com n'haurien quedat aquells hipotètics soldats que l'haguessin escoltada! (I ara, després d'això, ves qui es fot a combatre!)

—Al contrari, Artís-Gener: els engego allò i surten implacables a devorar franquistes!

Un exercici fascinant formava part de les proves de geografia i va delmar els aspirants. Consistia a assenyalar damunt un mapa de l'Institut ampliat a 1/25 000 les zones que es veurien des d'un observatori situat en una cota que indicaven. Amb llapis vermell calia marcar les àrees invisibles i amb blau les altres, les que hom guaitaria des de la cota. Era fàcil de resoldre coneixent la tècnica: traçant una estrella radial amb l'observatori com a centre i aixecant perfils de tots els traços servint-se de les corbes a nivell i mitjançant els quals hom obtenia les zones negatives i positives. Requeria un procés molt entretingut i una certa destresa com a dibuixant.

En aritmètica, demanaven una senzilla reducció de trencats i una regla de tres composta, uns plantejaments facilíssims. Tota la resta també ho era: història, física, humanitats. Mai no he entès res en química, però em van tocar unes preguntes infantils, gairebé taujanes: explicar què volia dir TNT (vaig veure de cua d'ull que un noi que seia al meu costat

havia posat «Confederació Nacional de Treballadors») i què era el permanganat. Si m'arriben a preguntar la diferència entre bisulfat i bisulfit me'n vaig cap a casa!

Allò va durar quatre dies. Havien agençat uns dormitoris col·lectius amb catres de campanya i hi havia servei de menjador i dutxes. O sigui, altrament dit, que no vam sortir del Grup Renaixença ni durant deu minuts. Acabades les proves i repartits els certificats de participació i la puntuació obtinguda, quedàvem en llibertat per tornar a les nostres Unitats, on rebríem la informació de si havíem estat admesos o no a la prova final d'ingrés que hom efectuava a Barcelona. Cas que, amb els nostres números u i tres obtinguts, en Vilella i jo ja donàvem per fet.

No podíem efectuar plegats el viatge a Tortosa puix que ambdós havíem dut els nostres cotxes. I jo, d'altra banda, volia romandre unes hores a cals Puiggròs, a veure com estava la Neus i acomiadar-me'n.

Van trigar molt a obrir-me i, al capdavant, ho va fer un home desconegut. Li vaig preguntar si no hi havia la senyora Puiggròs i li vaig dir que jo havia portat la Neus des de Cardó. L'home es va posar a sanglotar, arrapat amb la seva manassa dreta al meu muscle esquerre: era el pare. I la Neus havia mort feia dos dies! Si volia veure l'Eulàlia, podia passar, seure al menjador i esperar-la, car no podia trigar: havia anat a veure unes cosines allí mateix, a tocar, tres cases més amunt del mateix carrer. Em va dir que la Roser, la seva muller —aleshores en vaig saber el nom—, era fora de Manresa, a la masia que uns parents seus tenien una mica més amunt de Sampedor, i hi era per tal de refer-se del cop, que l'havia deixada molt malmesa.

No, és clar, no volia veure l'Eulàlia, i vaig dir a son pare que lamentava de debò la desgràcia, que estimava la dolçor de la Neus, que em feia ràbia que hagués estat víctima d'aquella malaltia tan injusta quan amb prou feines obria els ulls a la vida, i que no em veia amb cor d'entrevistar-me amb la seva germana gran.

Vuit de desembre de 1927

El dia set de desembre de 1927 va morir la meua mare, al pis que teníem al carrer de Girona, número 108, la darrera casa abans d'arribar al xamfrà del carrer de València, pujant a mà dreta, a Barcelona.

Mai no vaig saber quina era, exactament, la seva malaltia i avui em veig amb cor d'anomenar el càncer, un mal del qual llavors mai no se'n parlava o que, si de cas, hom l'esmentava amb uns eufemismes tan subtils que fan molt difícil la identificació amb la terminologia d'avui. «Un mal lleig» —denominació comuna— podia significar qualsevol element d'un immens ventall patològic.

(A Mèxic, molts anys més tard, un metge va preguntar a en Pere Calders si no havia sofert d'al·lèrgies quan era petit, i el meu cunyat va respondre:

—No, senyor. Encara no les havien inventades.)

Hom havia parlat d'una plaga a l'estómac i havia estat sotmesa a una intervenció quirúrgica (efectuada pel doctor Justo Caballero i Fernández, que es va exiliar a Mèxic com nosaltres mateixos), i tinc entès que li havien tret aquesta porció de l'aparell digestiu. Me'n resta la vaga impressió que havien deixat que el duodè fes, amb totes les mancances fisiològiques, les funcions de l'òrgan extret. La mare, de debò, va sofrir una prolongada agonia i la seva darrera foto quan encara estava més o menys bé és presa a la platja de Vilanova i és l'única imatge que tenim de la família sencera: el pare, la mare i els cinc germans (l'hem publicada en el primer volum de «Viure i Veure»). L'estat físic d'ella, demacrada i amb un aire inconfusiblement amarg, és com una premonició d'aquella caiguda que sobrevindria quan tornàrem a Barcelona i de la qual ja no es refaria.

A casa no érem religiosos. El meu pare tenia unes idees liberals molt ben definides, les quals li feien respectar tota mena de creences alienes,

i ens les havia sabut inculcar sense escarafalls ni insistències discursives i indelicades. Probablement devia ser la mare la més afectada pel clima casolà, puix que ella havia pujat en l'ambient més aviat resclosit del Vendrell, amb una severa escolaritat a càrrec de monges, exigua en contingut i projectada, sistemàticament, a fer de les nenes futures mullers, mares de família i mestresses de sa casa, però a Barcelona havia evolucionat i admès el pensament del seu marit, ignoro, naturalment, amb quin grau de recel. No ens havien batejat. El meu pare deia que afiliar una persona a una església, a una creença, era un acte transcendent que hom no podia realitzar quan l'interessat encara no tenia ús de raó. No s'oposava pas que, quan fóssim grans i ho haguéssim decidit, els fills ens bategéssim i afirmava que l'església mateixa ja ho havia previst i no establia cap límit d'edat per administrar el sagrament. N'era una prova el bateig de Jesús mateix, ja adolescent en les pintures clàssiques sobre aquest tema.

Un tenebrós sacerdot d'una església de Gràcia, mossèn Aleix, venia cada dia a casa de seguida que el meu pare se n'havia anat a la impremta (o sigui, que ho espiava al carrer) i xiuxivava a cau d'orella de la mare, assegut al capçal del llit, durant una hora llarga. Vull creure en la puresa de la fe apostòlica de mossèn Aleix, però per més que hi faci no puc aprovar la legitimitat del seu mètode de guanyar ànimes esgarriades. Només la mare sabia què li deia el sacerdot i no era gens difícil, per a nosaltres els fills grans, endevinar com l'aterria. Ella, la mare mateixa, ens havia pregat de no dir res al pare respecte a les visites de mossèn Aleix. Un dia, però, la mare va parlar amb la Glòria i amb mi, els dos més grans, i ens va dir que estava molt malalta, que sabia que ja no viuria gaire temps i que no se'n volia anar d'aquest món sense que, almenys, els seus dos fills grans fossin batejats. La Glòria tenia divuit anys i jo, quinze. Ens va dir que aquella era la seva voluntat i que si la volíem complaure, calia que fos d'amagat del pare. No van mancar velles parentes i amigues que van fer les gestions escaients i, un dia de mitjan novembre d'aquell any de 1927, la Glòria i jo vam ser batejats a la Seu barcelonina.

Una de les persones encarregades dels bons oficis —la senyora

Teresina— em va dir quan tornàvem de la Catedral:

—Ara mossèn Aleix ja no podrà dir a ta mare que anirà a l'infern com a càstig de tenir fills moros!

Ja he dit que no podíem escoltar els raonaments que el sacerdot mussitava a cau d'orella de la mare, però si tots eren per l'estil d'aquell que ens explicava la senyora Teresina, el meu pare automàticament esdevenia exonerat de tota culpabilitat. Perquè un dia que va tornar impensadament a casa a recollir uns papers que havia oblidat i que li feien falta a la impremta —vivíem al carrer de Girona, 108, i l'obrador era al número 116 del mateix carrer— va enxampar mossèn Aleix al capçal del llit de la mare i el va treure del nostre pis literalment a empentes, sepultant-lo en una allau d'improperis, el més benigne dels quals era el de corb.

(En la gairebé secreta cerimònia del nostre bateig, vaig tenir un greu incident amb l'escolà que assistia el capellà que ens batejava a la Glòria i a mi. Ella, la meva germana gran, es va prendre molt seriosament la cristianització i tota l'estona es va captenir amb gran dignitat. Jo, que probablement hauria volgut imitar-la, vaig tenir un gros obstacle en l'escolà que assistia el sacerdot. Era un noi potser una mica més petit que jo en edat, però m'ultrapassava amb escreix en insolència, en capacitat de mofa i en immunitat. Mentre la senyora Teresina i l'altra dama padrina aguantaven respectuosament llurs ciris i resaven entre dents el credo, l'escolanet merdós no havia parat de fotre's de mi en veu baixa, d'anunciar-me mofeta «Ara hauràs de llepar un tros de sal ple de baves!», «Ara el mossèn et xoparà amb aigua gelada!», «Digues a la teva padrina que et pugi a coll, que cal fer-ho així!», o de preguntar-me, sagnant: «No et fa vergonya, tan ganàpia?». Li havia dit diverses vegades que callés i que si no ho feia li clavaria una hòstia i el capellà, que havia sentit el final de la meva amenaça, m'havia guaitat esfereït. El minyó havia murmurejat un desafiador «Merda, faràs!», intolerable provocació en aquella època, i quan vam sortir al claustre vaig escopir a terra i li vaig dir que si era home vejam si trepitjava la meva salivada. I ho va fer, el desgraciat! Li vaig clavar una allisada memorable, que el

va fer rodar per terra amb el roquet estripat, i quan el tenia sota meu i l'apunyegava amb ferocitat, van sortir el capellà, la meva germana i les padrines i el mossèn, esgarrifat, es va posar a cridar que jo era un ésser diabòlic, que profanava la casa del Senyor, i que m'havia de retirar el sagrament que ja m'havia administrat. L'animal de l'escolà —que a més a més era un hipòcrita— va dir entre plors que jo l'havia atacat perquè sí, que ell no havia fet res de dolent i entre la senyora Teresina, l'altra padrina i la Glòria van convèncer el capellà que allò no era sinó una criaturada i tots van sortir de la Catedral compungits. He dit «van» perquè, lògicament, no m'incloc en la relació de contrits.)

Ara, aquesta tarda del vuit de desembre de 1927, érem al pati davanter de l'església de la Concepció (justament el dia de l'any que el santoral li consagra), arrengherats els qui encapçalàvem el dol: el meu pare, jo, el meu oncle Manuel i el meu cosí germà Avel·lí, el «Sempronio» del periodisme actual, quatre anys més gran que jo i, doncs, aleshores un adolescent de dinou anys fets. Davant nostre la carrossa fúnebre esperava el fèretre de la mare, que era a dins del temple per a l'acte del responsori, i darrera hi havia dos o tres cotxes de lloguer que ens durien al cementiri de Montjuïc. Nosaltres romaníem a l'exterior mentre hom feia la cerimònia religiosa.

Jo tenia quinze anys i mig, o sigui que era en plena edat de començar a posar seny i, això no contrastant, dispersava el meu pensament en coses alienes a la gravetat d'aquell instant. No voldria pas que semblés una frívola deslleialtat a la meva mare: l'he estimada de debò i ella ho sabia bé prou. I tampoc no era exactament com aquella situació al pati del «Colegio Ibérico», el dia que havia mort la mare del meu pare, l'àvia Rosa Balaguer. Però si en unes memòries no hi ha presents els secrets de confessió, on els posarem? Els llençarem a les escombraries embolicats amb rubor? Maldava per descobrir hipocresia en l'expressió apesurada dels meus parents, fins aleshores pràcticament aliens a les sofrances de la meva mare; rumiava en el fet que el germà gran del meu pare, l'oncle Josep —el pare del «Sempronio»- fos tan del morro fort que no hagués volgut venir a l'enterrament de la seva cunyada perquè ell i el meu pare no es feien d'un temps ençà; meditava que

aquella fóra la primera vegada en la meva vida (i la darrera, puc afegir avui) que pujaria en un cotxe de cavalls barceloní i, encara, analitzava el posat de circumstàncies que feien els amics i coneguts que ens acompanyaven. A més a més, pensava que jo mateix m'havia de posar de seguida a fer comèdia, per tal de dissimular la meva dispersió mental. Però vaig suposar que, admès fins i tot que algú pogués seguir el curs dels meus pensaments, dictaminaria que era una conseqüència del dolor per la pèrdua de la mare. I avui, al cap de seixanta anys llargs, faig balanç aproximat i observo que potser aquella remota idea encara és vàlida. De la qual cosa s'esdevindria que hi tocava molt més que no pensava.

Una mica més tard vaig sentir segament de cames i va ser quan pujaven el taüt al cotxe de morts. Probablement jo ja tenia edat per a fer-me la pregunta, però no en vaig saber; m'hauria hagut d'interrogar respecte a quelcom fonamental: havia estat feliç, la meva mare? L'havíem estimada molt i ella ho sabia prou. Però va sofrir. M'he fet la demanda amb molts anys de retard, quan el temps que ha transcorregut no fa d'ajut sinó d'interferència. M'ha calgut cercar refugi en la frase de John Stuart Mill, quan afirma que hom pot prescindir perfectament de la felicitat i ho prova amb un fet incontrovertible: ignoren què és la benaurança nou desenes parts del gènere humà!

Després van iniciar allò tètric del comiat del dol, la inacabable relació de tòpics o frases vulgars de la gent que no vindrà al cementiri, subratllat amb abraçades llagoteres. Passaven a poc a poc davant nostre, ens estrenyien les mans i ens deien tot allò de la «conformitat», «és la voluntat de Déu», «al Cel ja no patirà més», etcètera. El senyor Rossend Muñoz, l'adroguer del xamfrà dels carrers de Girona i València, va estrènyer en els seus braços d'home robust el meu pare i li va dir:

—Que per molts anys.

Em va semblar que allò era una planxa monumental i no vaig esclafir la rialla per una pila de raons. Quan més tard comentava la frase amb

mesurada refocil·lació amb el meu cosí homònim, em va dir que aquella era una usual manera de dir i que en aquell cas significava «que per molts anys la pugueu plorar». La qual cosa deixava net l'adroguer. (I resplendent d'erudició el meu cosí!)

La imatge més nítida que conservo és aquella caiguda de tarda d'hivern al cementiri del Sud-oest, entre els xiprers, i de cara a uns nínxols que daurava el sol damunt un fons de Mediterrània blavíssima.

Adéu a Tortosa

Era, naturalment, l'adéu a Tortosa, el comiat al XV Cos d'Exèrcit i al seu home fort (que no reveuria, ja n'he parlat, sinó fins al cap de molts anys a Moscou) i a un munt de coses més que restaven amuntegades a les golfes de la memòria, algunes de les quals retrobaria molts anys dèllà. Pràcticament anava a l'estimada capital del Baix Ebre a endegar quatre cosetes de cara a l'excedència de tres mesos que s'apropava i de debò a donar unes instruccions al Servei del qual jo era el cap i que, honestament, ningú no freturava. Jo ho havia consignat com si hagués estat un mèrit meu, allò d'haver-ho sabut organitzar ple d'eficàcia, però menystenia l'aptesa dels meus col·laboradors. Que aquest «mea culpa» tan tardà i extemporani hi sigui de bon compte com un homenatge al company dilecte i mestre d'escola Florenci Ollé i Riba, el número u dels meus subalterns del Servei d'Informació que, tan bon mestre com era, aviat em va ensenyar tota la seva capacitat per ser un coratjós i gran deixeble. Amb el desig, que no caldria formular, que l'esment d'en Florenci Ollé inclogui la resta de companys supervivents, molt exigua numèricament parlant, puix que els franquistes es delectaven matant la gent que els guaitava amb prismàtics.

Venia a Barcelona molt esperançat. Potser la declaració, feta avui, pugui semblar irrisòria, però creïem en la continuació de la guerra — mai, ni quan ja anàvem a entrar a França, no vam sentir que la nostra fos una causa perduda! — i ens fèiem il·lusions que l'alliçonament de l'Escola d'Estat Major i Comandaments Superiors ens faria idonis per a

menar la lluita a un nivell tan professional com el de l'enemic.

Ara, cada cop que he explicat a algú aquesta convicció nostra, he vist que les meves paraules eren acollides amb un gest d'estupefacció que, sovint, duia implícita una càrrega de retret: com era possible que fóssim tan insensatament ignorants? Cal fer l'esforç d'entendre'ns: ningú no combatria sense fe en el triomf i aquest és un principi incontrovertible, vàlid en tots els casos, tant si ens posem a fer caramboles com a jugar a escacs, o a córrer els quatre-cents metres tanques, o baixem a l'arena en qualitat de gladiadors, amb la xarxa i el coltell. No creure-hi és la fugida. I aquest mecanisme ha estat provat i comprovat centenars de milions de vegades. Hom ha acordat que els animals no pensen i deu ser veritat i ha sorgit un mot ple de propietats d'escarràs: l'instint. Acordem que potser sí, que no pensen. Però fan una cosa que s'hi assembla molt i sol manifestar-se des dels elefants i els rinoceronts fins als escarabats i les formigues, i els resultats de la qual són idèntics a aquells que assolirien al capdavall d'una profunda cogitació: quan veuen perduda la causa, fugen corrents. Heus aquí una norma bona per a tots els animals incapaços de reflexionar i que s'ha encomanat a les persones que, almenys teòricament, mediten. O també en el nostre cas l'instint se sobreposa al raciocini?

La moral de lluita afegida a la moral de victòria —o l'una com a conseqüència de l'altra— poden crear aquella mena d'obcecacions com la nostra d'aleshores. Potser sí que, en el fons del fons, vèiem que no guanyàvem, però teníem la convicció de no haver perdut, que mai no perdríem. I avui, al cap de tants anys, s'esdevé que aquella creença encara és bona. O que tenia una singular dimensió premonitòria.

Sigui com sigui, vull dir que entrar a l'Escola d'Estat Major a mitjan octubre del 1938 amb la certesa de sortir-ne diplomat tres mesos més tard —de debò, abans: el 15 de gener de 1939— no és cap demostració d'inconsciència, ans ben a la inversa.

Una altra música de fons

Quan ara repasso els papers que conservo, proves irrefutables de la cronologia, m'esgarrifa l'enorme quantitat de coses que vaig fer aquella primera quinzena de l'octubre del 1938 i m'atueix la característica que posseeixen de muntanya alterosa; inevitablement penso que si l'hagués de pujar avui m'ho prendria amb tal faisó de calma que aquells quinze dies es tornarien tres mesos pel cap baix. Costa d'entendre, a setanta-sis anys, l'empenta que tenies mig segle endarrere.

En el compte d'aquelles dues setmanes —cantin papers i mentin barbes— hi ha, ultra la recuperació física de l'accident d'automòbil, la instància per a l'ingrés a l'Escola d'Estat Major i als exercicis selectius de Manresa —i l'elaboració de l'acordió!—, l'anada a Cardó a recollir la Neus, l'estada a la capital del Bages, el retorn a Tortosa i, finalment, el trasllat a Barcelona.

Quina cosa més depriment, la meva Barcelona del tercer trimestre de 1938! Quina desolació als carrers, quantes ferides ocasionades pels bombardeigs quotidians! Sortia «La Publicitat», encara, i era un fet de tenacitat tremenda treure cada dia al carrer aquell diari gairebé sense lectors, però amb la rotunda convicció de com calia l'acte de presència. Hom la va publicar fins al dia 23 de gener de 1939, o sigui, fins tres dies abans de la caiguda de la nostra capital en mans dels militars rebels. També sortien altres periòdics, tots amb el segell d'un partit o un sindicat, i l'afiliació els atorgava un nombre mínim de lectors. I també hi havia «La Vanguardia», que apareixia diàriament malgrat l'absència d'en Josep Montfort. Ara la dirigia en Paulí Masip, un català de la Granadella fet a Logroño i a Madrid, que mai no havia escrit en la nostra llengua, enfeinat com havia estat sempre en la premsa espanyola. El vaig conèixer a Mèxic, al cap d'uns anys, ens vam fer una mica amics i sempre vam parlar en català malgrat que el seu, fatalment, fos ben ple de llacunes prou justificades. M'hauré de referir a Paulí Masip més endavant i potser fóra bo de no perdre'm en incisos, encara que això quedi dit en incís i escaig.

No vaig anar, però, als diaris. Ni gairebé a casa. La noia de la portera, la Maria Farreras —una tendra nostàlgia!— em va explicar com tots els

meus, llevat del pare, mai no eren al pis i possiblement ni a Barcelona. No em podia torbar en indagacions ni visites, car el curs a l'Escola d'Estat Major començava el dia 14. El dia 15, era l'estrena de la Sisena Promoció, però el 14 hi havia un nou examen-eliminatória: dels cent cinquanta aspirants que veníem de Manresa aprovats, solament en passaria la meitat, acordada a l'espai disponible de classes i allotjament. La idea que únicament el cinquanta per cent dels il·lusos reeixiria era desoladora.

El dia 14 ens espiàvem uns i altres, els aspirants, i tots ens devíem formular unes reflexions idèntiques: «Passarà, aquest? En fa cara? Aquest altre sembla un talòs, però, vés a saber! A aquell el conec de no sé on; em fa l'efecte que era mestre d'escola. Com seran, les proves? Ja ens van dir que molt més difícils que no pas les de Manresa. Haurem d'estrènyer el cullet! Tindrà tanta sort com al Bages?». Abans d'entrar a l'aula de l'examen vaig tenir ocasió de bescanviar uns mots cordials i d'estímul amb el meu amic Agustí Vilella, disfressats de desafiament provocador:

—Aquí et vull veure, reiet del meu cor! Altra vegada véns de cara a un u? Ja t'has fabricat un acordió amb l'Enciclopèdia Espasa?

—No he tingut temps, Agustinet. Però aquesta vegada m'aconhortaria amb un quaranta-cinc. I tu, de qui et serviràs, en les arengues? De Plató o directament de Sòcrates? Amb quines armes lluitaràs per assolir el número u?

—Respectaré que el guanyis tu, però miraré d'abastar un digne segon. Fóra collonut que els dos de la 60 féssim les puntuacions més altes! Finalment el «Manito Ferrándiz» sabia que el rodejàvem genis!

—En podríem fotre un bon tros a l'olla!

—Sí, efectivament! Ara sense conya, comandant Artiset-Generet dels meus pecats: et desitjo molta sort!

—I jo a tu, gran tanoca engalonat, que sembles un aparador de

passamaneria.

—Doncs prepara't per quan s'acabi el curs!

—El quinze de gener aniràs tan ple de borles que semblaràs un fanal xinès!

Ens van fer arrencar per entrar a l'aula. Érem a les Escoles Pies de Sarrià, confiscades i transformades en acadèmia bèl·lica. Uns espaiosos finestrals omplien de llum suau l'estança. Va pujar a la tarima un militar jove, amb galons de comandant, i va demanar silenci. Ens va explicar, amb paraula sòbria, que l'exercici qualificador consistia en una sola prova, la qual, però, obligava a servir-se d'una gran diversitat d'elements i que el seu caràcter era específicament militar, no pas com una continuació dels exercicis que ens havien dut fins allí, sinó de definida significació. Va afegir que tots els aspirants rebríem unes carpetes amb material idèntic i que únicament foren treballs vàlids aquells que el pretendent hagués resolt tot sol, sense demanar ajuda de cap mena, i que hi hauria escampats alguns observadors que si descobrien algú intercanviant informació, ambdós quedarien desqualificats, tant el sol·licitant com el col·laborador. Va aclarir que aquella actitud tan dràstica era deguda a una raó primordial: l'Escola havia de conèixer l'aptitud real de l'aspirant. I que, d'altra banda, el rigor era indispensable, puix que la institució havia estat desbordada per l'elevada quantitat de militars que es volien professionalitzar i que per aquest motiu l'exigència era tan severa, originada per l'exigüitat del nombre de places. Va dir que teníem sis hores de temps per a resoldre el problema i que hom invalidaria qualsevol resposta inacabada, a mig fer. Va acabar dient que teníem a la nostra disposició la totalitat de les aules i el jardí i que aconsellaven que els exercitants es distribuïssin ben extensament, per tal d'impedir les possibilitats de plagi directe, visual, i va acabar dient que rebríem les carpetes per ordre alfabètic de cognoms.

—Tu seràs dels primers i jo, en canvi, dels darrers —em va dir en Vilella a cau d'orella.

—Vols dir que això significa res?

—Sí: que estic carregat de punyetes i que ja faig el paper de víctima per endavant!

—Si premien la sinceritat et faran fer la «vuelta al ruedo» i et trauran damunt els muscles, com un torero!

Quan ja ens repartia els papers, el jove comandant ens va dir que si alguna de les còpies era mal impresa i hi havia fragments il·legibles, calia que consultéssim els mestres que hi havia en una sala —ens la va indicar—, però que en cap circumstància la demanda no podia ser feta a un altre dels aspirants i que recordéssim que la infracció significava l'expulsió fulminant. De la prova i del curs, naturalment.

De seguida que hom havia fet la distribució de carpetes va entrar el coronel Salavera, director de l'institut, i ens va donar la benvinguda. Ens va dir que l'Escola de Barcelona havia assumit una tècnica didàctica que feia que, en els tres mesos que durava el curs intensiu, els alumnes rebessin una preparació que hom podia equiparar, sense exageració, a aquella que obtenien en sis anys els cadets de Toledo (sis, no pas els set que feien córrer per Tortosa!), i que ell ho podia testimoniar personalment car n'havia estat deixeble. Ens va desitjar sort —ens va tractar de «caballeros»— i va fer mutis per una porta del fons.

Una prova realment difícil

Era, de debò, una senyora prova! Me'n vaig anar al jardí a examinar el plec de patracols, assegut en un dels bancs de pedra. Aquell divendres d'octubre, a quarts d'onze del matí, feia un temps molt agradable i a l'altura de Sarrià, que llavors era molt més a muntanya, diguem en despoblat, que no pas ara, l'aire era net i la vista de la meva ciutat, entre els arbres ben retallats del jardí, sobreeixia de propietats tonificants.

Com a primera providència, vaig estendre el mapa i vaig posar pedretes als angles per tal que el vent no m'ho engegués a rodar, i vaig emprendre l'examen centímetre per centímetre, a fi i efecte d'aconseguir una idea ben clara de com era el terreny sobre el qual havíem de treballar. No vaig mirar cap altre paper de la carpeta, concentrat en l'anàlisi de la carta, i la vaig doblegar quan estava perfectament segur de com era aquella àrea i, pràcticament, n'hauria pogut dibuixar els perfils. No havia mirat de memoritzar camins o accidents geogràfics, sinó de sentir, de veure i olorar realment el territori que la carta representava i aleshores imaginava, clarament perfilats, el poble i les cases separades, els caminois, el pont sobre el riu, les muntanyes del fons, el profund barranc a l'est, etcètera.

Aquesta operació em va arrabassar una bona part del temps i quan me'n vaig adonar me'n va esdevenir un gros sobresalt, amb la coltellada del pensament que ja no em restaria espai per a la resta d'exercici, que ni tan sols havia mirat. Al cap d'unes hores, però, tindria la certesa que havia estat un lapse ben esmerçat.

Vaig cercar un racó d'aula tranquil, vaig endreçar tots els meus papers —sóc, honestament declarat, enemic nat dels garbuixos— i llavors vaig començar a llegir en què consistia la tasca. Teníem l'ordre d'operacions que una hipotètica Divisió acabava de rebre del seu Cos d'Exèrcit i calia imaginar que qui s'anava a examinar era el cap d'Operacions d'aquella Divisió i havia de redactar l'ordre de mobilització de cadascuna de les tres Unitats dependents, les corresponents tres Brigades. En això consistia l'exercici. Dellà de la suposició que dues Brigades entrarien en combat i que l'altra restaria com a reserva, calia imaginar el desplegament dels vuit Batallons fins que fessin contacte amb l'adversari i les ordres als caps de les Brigades havien de reflectir la idea de conjunt. Vaig meditar durant una bona estona, a la recerca d'una idea original, que aprofités els recursos que oferia el terreny — ara que ja el coneixia com els palmells—, i vaig procurar de retenir al fons de la memòria el trajecte sinuós que feien les línies enemigues, que havíem d'atacar i ocupar.

Però en primer terme vaig descobrir una altra cosa: pel que es veia, era important de planejar una operació teòrica en la qual nosaltres no sofríssim pèrdues; que a més a més el factor sorpresa hi fos ben present i que hom tragués tot el profit possible de les armes. O sigui, que calia resoldre el problema «com si ja haguéssim estat alumnes de l'Escola!», posant a prova uns coneixements que encara no posseïem; o, capgirant els termes, si de debò ja érem capaços de resoldre'l netament, per quins set sous havíem de cursar aquella escolaritat? La prova constituïa una incongruència rotunda. «Si allò que necessiten són mestres, per què no parlen amb franquesa?», vaig pensar.

Abans de posar-me a redactar vaig anar a fer un cafè. A la cantina hi havia molts xicots que feien el dòmino: ja havien acabat! Un d'ells em va preguntar si jo també ja havia resolt el problema i li vaig dir que encara no havia escrit res, però que tenia la impressió que em posaria a omplir fulls de paper llavors mateix, de seguida que m'hagués acabat el cafè. Em va dir amb clara impertinència:

—Fulls, en plural? Gaires? A nosaltres tot ens ha cabut en un de sol. Ja fa més d'una hora que l'hem donat a l'oficina de recepció! Espavila't si no vols fer tard —va afegir, després d'haver clavat un cop d'ull al seu rellotge.

L'Agustí Vilella va obtenir el número u. Un capità de la 43, que em fa l'efecte que es deia Boix, va ser el segon i jo, el tercer. Presidia el jurat qualificador el coronel Salavera, aleshores director de l'Escola, i comentava els treballs un a un, a mesura que notificava la puntuació que havien assolit. Abans va fer la relació de tots els aspirants que no havien obtingut la qualificació, i que ultrapassaven el nombre cabalístic de setanta-cinc. No cal dir que en aquest desmoralitzat grup hi havia els intrèpids jugadors de dòmino. Escoltaven capcots el veredicte que els sentenciava a tornar immediatament a llurs Unitats de procedència.

El coronel ens va dir que jo havia concebut una enginyosa operació, audaciosa i inobjectable des del punt de vista castrense. Potser hauria de justificar davant el lector aquesta bava que em cau ara, quan explico

aquest tercer lloc, com quan relatava el primer de Manresa. És més poderosa la vanitat que no pas les conviccions? La delectança del triomf sol tenir aquestes propietats obnubiladores? Et pots sentir tan afalagat per alguna cosa que, a dreta llei, t'hauria de fer caure la cara de vergonya? Com que fredament trobo que no, ho consigno amb les reserves que calen. El coronel em va dir que la puntuació que m'havia situat en tercer lloc havia estat per culpa d'un oblit inexplicable, únicament imputable a la brevetat del temps: no havia inclòs en el meu desplegament el servei de Sanitat! Havia mogut teòricament telèfons i cuines, Plana Major i serveis auxiliars, observatoris, municionament i totes les endergues i, en canvi, havia comès el gros bunyol de no recordar-me dels metges ni de tenir en compte l'evacuació de ferits, amb el desplaçament progressiu dels serveis de socors.

El coronel volia saber per què havia oblidat allò essencial i l'intrigava el fet, puix que la resta del treball era acurada i previsor i, doncs, la badada no hi encaixava. Volia conèixer les causes de l'error i com que no tenia cap excusa digna que justificués l'espifiada, vaig optar per un estirabot: li vaig dir que tal com jo havia concebut l'operació, nosaltres no tindriem baixes i que tocava al Franco resoldre la qüestió. El coronel, bocabadat, va dir:

—«¡Es sin duda una respuesta hábil, pero no le salva a usted del tercer lugar! ¡Si no hubiese sido por la calidad del resto del trabajo, puede estar seguro de que habría sido descalificado!»

En el meu treball m'havia limitat a reproduir certes maniobres que havia vist fer als militars franquistes, cosa que era una garantia de professionalitat capaç de convèncer els examinadors, de ben segur enlluernats amb el segell-garantia estampat al cul de la meva operació. Feia que una marxa d'aproximació es transformés de mica en mica en un desplegament ofensiu, i abans havia posat les armes de tir directe, com ara són els fusells i les metralladores, a fer tir indirecte, modalitat que ja havia vist que seduïa els sorges professionals (i que a nosaltres ens havia amargat l'estada al barranc de la Bremonosa!), o sigui que disposava que els projectils de les armes manuals de la infanteria

caiguessin verticalment damunt l'adversari, com si fossin bales d'obús. No cal dir que l'estudi previ de les «posicions enemigues» que ensenyava el mapa de l'exercici revelava —em penso que intencionadament— un punt remarcablement feble del dispositiu enemic, clara incitació, doncs, a fer-ne l'eix de la penetració. Que duia aparionada, lògicament, la maniobra dita de diversió en la terminologia castrense, consistent a simular un atac intens per un indret diferent, a fi i efecte d'afeblir aquell altre, l'escollit de debò. Era, en resum, un ingenu exponent de tàctica, amb l'aprofitament a fons de les característiques del terreny i amb unes muntanyes que talment semblava que hi fossin posades de cara a facilitar el lluïment de qui sabés emprar-les.

Temo que el detall amb què explico tot això no pugui semblar sinó una recòndita delectança en l'acció de dur a terme un ofici que ja he dit mil vegades que detestava i que detesto. No puc fer res més enllà de penjar-me al clau de ganxo de les conviccions i situar l'antifranquisme com a peça essencial de la tèrbola mecànica, no gens convençut de la seva força argumental.

Els setanta-cinc supervivents vam començar des de l'endemà el ferotge règim de classes. En algunes ocasions restàvem a la mateixa aula per escoltar-hi tres o quatre assignatures i únicament canviava el professor. Altres vegades era a l'inrevés: els alumnes ens traslladàvem. Ens havien dividit en grups de vint-i-cinc i eixíem d'una aula i la cedíem a un altre grup de companys, que escoltaven la mateixa lliçó que hom ens acabava de donar. Per a cada assignatura hi havia professors diferents i ben pocs ensenyaven dues matèries distintes, llevat dels casos en què les disciplines eren absolutament diverses, com per exemple que un mestre de matemàtiques ens allixonés en equitació o que un altre de cartografia dirigís, més tard, els exercicis gimnàstics al pati. Havien determinat els components dels grups de vint-i-cinc segons l'ordre alfabètic i en Vilella i jo, altra vegada, érem als extrems de la distribució. Només ens vèiem en els moments massa plens de coses per fer en relació amb el temps disponible de la dutxa i l'afaitat matinal, el del sumaríssim esmorzar i els dels dos àpats forts (forts sense matar, és

clar), que ens deixaven un petit marge per a la conversa o, dit més ajustadament a la veritat, el canvi d'impressions.

Tocaven diana a les cinc del matí —detall cada cop més inconfortable a mesura que ens apropàvem al final de l'any— i teníem una hora sencera per a deixondir-nos, dutxar-nos, afaitar-nos —no admetien a classe un rostre pelut, disposició residual de l'exèrcit—, vestir-nos i esmorzar. La primera de les lliçons solia ser la de gimnàstica i la fèiem tots setanta-cinc plegats, al jardí davanter, lleugers de roba i pelant-nos de fred en els primers instants, de les sis a les set del matí. Vèiem sortir el sol cada dia! Tinc un paperet amb la llista de les assignatures d'aquells tres mesos i el copio: tàctica, tècnica militar, balística, geografia-cartografia-triangulació geodèsica, geologia, geometria analítica, química (en relació amb els explosius, únicament), trigonometria, dibuix, mecànica, redacció d'informes, equitació, comandament-instrucció, conducció d'automòbil i logística. Tots els qui ens havíem declarat coneixedors d'una matèria, creien en la nostra manifestació i ens excloïen de les classes. Ni en Vilella ni jo no fèiem equitació ni conducció d'automòbil, per exemple. Ni redacció. Jo no assistia a dibuix —en alguna ocasió vaig fer d'auxiliar del professor— ni a geometria analítica. Aquells lleures d'una hora eren providencials de cara a llegir, a fer amics o a jugar a escacs. O per cavalcar una estona, atès que no fèiem el curs d'equitació. Trobàvem lliures els cavalls i era esplèndid muntar i fer un tomb pels carrers de Sarrià, fet i fet l'única sortida tolerada.

També a l'aire lliure hi havia un altre gènere de classes: feien passar per l'Escola grups de nois cridats a rengles per la lleva i a nosaltres, els alumnes, ens pertocava de donar-los les primeres lliçons de formació militar, impregnades de regust napoleònic, sense cap mena d'utilitat però vigents per un estrany encadenament establert per la peresa mental. Fèiem córrer aquells homes —alguns de setze anys i d'altres de trenta i escaig— fins que nosaltres mateixos, els instructors, no trèiem el fetge per la boca. I si nosaltres, que cridàvem molt però no corríem gaire, quèiem retuts, no cal que maldi massa per fer veure com devien estar els aprenents, els quals, això sí, sabien arrengher-se, agenollar-

se tots a la vegada, fer veure que disparaven uns fusells de fusta obeint tres ordres successives, etcètera. I calia haver estat únicament tres minuts i mig a un front de debò per saber que totes aquelles maniobres no eren sinó falòrnies sense cap utilitat, puix que un mecanisme que hom no pot ensenyar és l'encarregat de fer disparar una arma, i no pas la veu amatent d'un oficial que recomani agenollar-se, apuntar i fer foc. La carrera militar sempre ha estat plena de pràctiques involucionistes i ha creat un fenomen estranyíssim: requerir per una banda les armes més sofisticades i advocar, per l'altra, per dispositius fòssils, com són ara els galons, les faixaes, les condecoracions i els uniformes.

La darrera classe acabava a les onze de la nit i en tota la jornada lectiva s'havien produït dues pauses de mitja hora cadascuna per a dinar i sopar. No hi havia ni dissabtes ni diumenges ni cap mena de dia festiu, la qual cosa significava un total de noranta dies llargs d'escolaritat i unes mil dues-centes seixanta hores de classes. Potser sí, doncs, que érem prop d'aquell Toledo exemplar molt més que no semblava.

Els exercicis que havien assolit els primers llocs en l'examen d'admissió eren temes en les classes de tàctica. Hom els analitzava fil per randa i el mestre els comentava i els vivificava a la pissarra. El dia que va tocar el meu em sentia esporuguit com una bacallanera del Pont de Suert dins una vagoneta del telefèric del port de Barcelona. El mestre emfasitzava 'ús del tir indirecte de fusells i metralladores i en treia unes conseqüències que ultrapassaven llargament les meves esperances de lloança. Honestament, no em pensava pas que aniria tan lluny, malgrat la sospita que servir-me de l'artifici militar fóra ben vist pels sorges professionals.

Granotes belgues

No recordo pas quin era el nom d'aquell ateneu, o societat, o agrupació cultural establerta allí baix, a la Plaça de Santa Madrona, a tocar del carrer de Migdia, i, ja ho podeu endevinar, parlo d'indrets avui dia completament canviats, i dels quals allò que en queda dempeus s'oposa

a tota associació amb el passat, de tan elevat com és el grau de desfiguració. I si el pretèrit fa referència a un lapse superior als seixanta anys, ja es veu de seguida que no cal forçar inútilment la màquina per tal d'atrapar allò inabastable.

Aquella entitat de nom fugisser havia organitzat una exposició col·lectiva de pintura juvenil i el certamen no tenia cap altra recompensa que l'exposició dels treballs seleccionats. Ple d'esperit que no podríem qualificar d'innovador sinó d'enjogassat, com qui encoloma una tanda de tir indirecte efectuat amb fusells en una pràctica marcial seriosa, vaig tenir la idea de concórrer a aquella col·lectiva amb un «collage», cosa que, si més no, m'acreditava amb una certa aurèola de precursor (insisteixo i determino que encara no havia fet els setze anys), ja que aleshores l'art d'enganxar elements no pictòrics en una tela era un afer gairebé inexplorat (almenys a Catalunya; a França era més freqüent) i que, en aquella època, i molt més que no pas avui, tenia propietats estupefaents. Hi comptava. I amb aquell tirat d'entremaliadura vaig elaborar la titulada «Processó de granotes belgues», per tal de veure qui hi picava i escoltar les reaccions —en cas que l'obra fos admesa— dels tanoques que se l'empassessin.

L'aspecte més notori de la meva pintura —d'una manera o altra l'he d'anomenar— l'aportava una capsula de llumins que hi havia encolada gairebé al centre geomètric del quadre, oberta un centímetre. Semblava que n'eixia una singular i desconcertant corrua de coses —ara sí, pintades—, que es perdia cap al marge dret d'allò. Li van donar el vist i plau uns seriosos senyors que devien ser el jurat d'admissió, els quals van mirar i remirar, estupefactes, allò que sorgia a mesura que desfeia el bolic de paper d'embalatge. Contemplaven cofois la meva bacinada la qual, evidentment, no havia perpetrat per enganyar-los a ells, i em van preguntar si jo n'era l'autor o la portava de part d'algú. La veritat els va omplir d'admiració i em van felicitar efusivament.

—Ho toques bé, xaval!

—Tens molta grapa, noi! I quin títol li has posat, a la teva pintura?

No havia pensat que allò hagués de tenir títol, però vaig dir amb l'aplom d'un fet llargament reflexionat:

—«Processó de granotes belgues».

—Belgues o verdes?

—No, no, belgues, granotes belgues, de Bèlgica!

—Sí, és clar —va fer, aclaparat per la lògica.

Ho va anotar sota els meus noms i adreça. Però sense fer escarafalls, com si fóssim davant la cosa més natural del món. Jo era l'únic perplex davant el fet d'haver ensopegat el camí imprevist, completament sense heure'n esment.

—Quin preu hi vols posar?

Tampoc no havia pensat en allò i aquest cop no vaig poder dissimular el titubeig. Vaig fer:

—No ho sé, no en tinc cap idea. Quant estaria bé?

—Doncs qui sap, depèn d'una pila de coses! No t'aniria bé, quinze o vint peles?

—Sí, és clar!

—Fotem-n'hi vint-i-cinc. Si es ven, el deu per cent és per a l'ateneu.

—Perfecte!

Vaig anar a veure l'exposició, de primer per tafaneria, per mirar on haurien penjat la meva «Processó» si, tanmateix, l'havien penjada. Hi era majestuosament, senyorejant un pany de paret i cruspint-se immisericorde el veïnatge. Hi vaig tornar dos o tres cops, per escoltar els comentaris que hom feia davant la meva pintura. He de recalcar que

en aquell temps jo anava a Llotja i adquiria una formació artística impregnada de cànons i de classicisme, la qual feia, de ben segur, l'incentiu primordial de la meva tafaneria.

Escoltava tota mena de bajanades, de gent escandalitzada, profundament ofesa per la meva capsa de llumins, com aquell senyor davant l'«Olympia» de Manet, amb la qual intentava dialogar a cops de paraigua. Però res no em va il·lusionar tant com el parer d'un senyor que hi entenia. El seu acompanyant era un miserable profà que reaccionava amb honesta turpitud:

—Però, què cony és, això? Has llegit el títol? Mira quina aixecada de camisa! L'autor i l'Ateneu donant-li bel·ligerància, es foten dels visitants de bona fe! Això és un insult!

—Calma't i medita una mica —va fer el senyor que sabia de què anava—. Aquesta pintura respon a una tendència/

—Quina pintura? On és, la pintura?

—Aquí. És una pintura mal que et cogui. I és d'una tendència que arrela pertot arreu del món. Als profans els sembla que no té suc ni bruc, que és això que tu dius, una mena d'ofensa. Però cal admetre que som davant un viratge de l'art, no sé si m'entens.

No estic gens segur que l'interlocutor hagués vist gaire clar el tomb còsmic de l'expressió artística i el seu company continuava la seva obra pontifical, potser esperonat per la presència d'aquell minyó que escoltava bocabadat la formidable lliçó. Deia:

—Suposo que ja saps que la granota és l'animal que conté més fòsfor en el seu organisme.

—Ah, sí? No, no ho sabia.

—Doncs és ben veritat. I això ja t'aclareix què hi fa aquí una capsa de mistos.

—Ai, cony! Ara resulta pintura simbòlica! Confesso que mai no hi hauria caigut!

—Mala cosa, jutjar lleugerament! —va afegir l'home sentenciós. I com si fos per rematar l'estupefacte autor de desfilades batràcies belgues, va dir—: La línia que segueixen aquestes taques desiguals que sembla que surtin de la capsa de llumins, no et diu res?

Ara, l'altre gairebé fregava el nas amb la pintura. Va confessar honestament:

—Home, allò que se'n diu dir... doncs, no: no em diu res de particular.

—Perquè et falla la memòria o vas peix en geografia, una de dues! És clavada a la línia de la frontera de Bèlgica amb França, des del mar fins a Luxemburg. Té: tot això és el Flandes occidental. Veus? Aquest tros fóra el Vlanderen, i aquest altre d'aquí l'Hainaut.

—Home, ara que ho dius... Sí, potser sí. Saps què passa? Que jo no conec gaire tot allò.

—Sí, és clar, aquest deu ser el motiu. Perquè la intenció de la línia és evidentíssima.

Índex

Exàmens	2
Vuit de desembre de 1927	10
Adéu a Tortosa	15
Una altra música de fons	16
Una prova realment difícil	20
Granotes belgues	26